

# Projekt *Historična topografija Primorske*

Matjaž Bizjak<sup>1</sup>

ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2,  
SI 1000 Ljubljana, matjaz.bizjak@zrc-sazu.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.8.2022.14>  
ISBN 978-961-286-684-6

---

Avtor predstavlja projekt *Historična topografija Primorska*, digitalizirano zbirko omemb krajevnih imen v zgodovinskih, predvsem srednjeveških virih. Zbirka v obliki spletne aplikacije je namenjena predvsem identifikaciji krajevnih imen, obenem pa omogoča tudi različne oblike povezovanja s podatkovnimi korpusi dopolnilnih ved (arheologija, umetnostna zgodovina in jezikoslovje).

**Gljučne besede:** historična topografija, toponimi, paleonimi, zgodovina srednjega veka, Primorska, podatkovna zbirka, spletna aplikacija

In the paper the author presents the results of the project Historical Topography of Primorska region (Slovenian Littoral region), a digitized collection of place names in historical, in particular in medieval, sources. The collection in the form of a web application is primarily aimed at the identification of place names. It also enables various forms of connection with data corpora of complementary sciences (archeology, art history and linguistics).

**Keywords:** historical topography, toponyms, paleonyms, Medieval history, Primorska region (Slovenian Littoral region), database, Web application

Historična topografija se ukvarja z identifikacijo nekdanjih krajevnih imen, na katera naletimo v najrazličnejših zgodovinskih virih. Ta imena se bistveno razlikujejo od tistih, ki jih uporabljamo danes. Jezik pisanih dokumentov v današnjem slovenskem prostoru je bil v srednjem veku predvsem latinski in nemški in temu primerno so pisarji prirejali toponime, ki so bili izvorno sicer v veliki meri slovenski. Krajevna imena se zato v virih pojavljajo zapisana v zelo različnih oblikah – od preprosto prevedenih pa do najrazličnejše prilagojenih jeziku pisarja. Nasprotno so

---

<sup>1</sup> Prispevek predstavlja rezultate projekta Toponomastična dediščina Primorske (L7-9424), ki ga financira Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

se izvorno tujejezični toponimi – nemški, nastali v visokem in deloma poznem srednjem veku (predvsem imena gradov, urbanih naselij, pa tudi vasi in ledin na nemškem kolonizacijskem ozemlju), ter romanski, deloma ohranjeni še iz antike, na podoben način pozneje prilagodili večinskemu ljudskemu jeziku in jih danes poznamo v slovenski obliki.

## Historiat

Prva prizadevanja za izdelavo historično-topografskega priročnika za ozemlje Slovenije segajo v zgodnja trideseta leta 20. stoletja. Zasluge za to gredo enemu najvplivnejših slovenskih zgodovinarjev tistega časa, Ljudmilu Hauptmannu, ki se je s tovrstno problematiko dodobra seznanil ob delu na obsežnem projektu Avstrijske akademije znanosti, »Historičnem atlasu avstrijskih alpskih dežel«, v okviru katerega mu je bila po smrti njegovega mentorja Antona Kaspreta zaupana naloga izdelave (še danes temeljne) uvodne študije h karti kranjskih deželskih sodišč (Grafenauer 1966: 4; Hauptmann 1929: 309–484; Hauptmann 1999).<sup>2</sup>

Leta 1932 je Hauptmann za idejo navdušil Milka Kosa, ki se je nedolgo pred tem s problemi historične topografije soočal ob izdelavi kazala krajevnih in osebnih imen v petem zvezku očetovega Gradiva za zgodovino Slovencev (Grafenauer 1986: 7; Kos 1928: VII; Kos 1928a: 429–567). Zgodovinarja sta si delo razdelila po geografskem načelu – Hauptmann je prevzel tedaj jugoslovanski del Štajerske, Kos pa Kranjsko v obsegu aktualnih državnih meja – ter v desetletju pred drugo svetovno vojno začela pod okriljem (tudi finančnim) zagrebške Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti zbirati gradivo.

Oba historičnotopografska priročnika sta v specifičnih okoliščinah in po številnih zapletih, ki jih na tem mestu puščam ob strani, po več desetletjih le ugledala luč sveta (Kosova Historična topografija Kranjske kot nedokončano gradivo leta 1975 in Historična topografija Štajerske v avtorstvu Pavleta Blaznika 1986). Ozemlje Primorske je v prvotnih načrtih, ki so nastajali v političnogeografskih razmerah prve polovice 20. stoletja, ostalo nepokrito. Topografsko gradivo tega dela slovenskega narodnostnega ozemlja, ki obsega dele historičnih dežel Goriške in Istre, je ob svojem delu na Kranjski sčasoma začel samoiniciativno zbirati Milko Kos. Na eni

---

<sup>2</sup> Poglavje o historičnem razvoju dežele je izšlo tudi v slovenskem prevodu (Hauptmann 1999).

strani je bil to naraven podaljšek njegovih raziskav primorskih urbarjev (Kos 1948, isti 1954), na drugi pa je Primorska po priključitvi matični domovini nekaj časa sodila v sklop razširjenega koncepta skupne »Historične topografije Kranjske s Primorjem«, ki pa je bil pozneje opuščen. V času intenzivnih historično-topografskih raziskav po Kosovi smrti Primorska ni bila ravno potisnjena na stranski tir – v osemdesetih letih je z delom na tem področju nadaljeval Janez Šumrada,<sup>3</sup> – vendar do publikacije ni prišlo. Celo tipkopisna kartoteka, ki je bila končni rezultat večdesetletnih prizadevanj, je bila do pred kratkim založena, tako da je bil Kosov rokopisni »pramaterial« dolgo časa edina referenca, do katere so se dokopali le najvztrajnejši raziskovalci.

Leta 2011 smo na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa (ZIMK) ZRC SA-ZU oživili historičnotopografske raziskave. Izziv so predstavljale predvsem nove možnosti, ki jih nudi informacijska tehnologija – cilj je bil moderna spletna aplikacija z naprednimi možnostmi iskanja, kartografsko prezentacijo in možnostjo permanentnega popravljanja, dopolnjevanja in nadgrajevanja, tudi v smislu povezovanja informacij in dognanj različnih področij (npr. arheologija, umetnostna zgodovina, jezikoslovje), ki bo v končni obliki pokrila celotno ozemlje Slovenije. V prvi fazi, 2012–2016, je bilo na splet postavljeno gradivo za historično topografijo Kranjske, v letu 2018 pa je stekel projekt historične topografije Primorske. Za izhodišče je služila Kosova tipkopisna kartoteka, ki smo jo digitalizirali in obdelali z OCR-tehnologijo. Pripravili smo nabor virov, evidentirali edicije in zbirke gradiv ter začeli izvajati korekture in dopolnitve na topografskem korpusu. Po več kot dvajsetletni prekinitvi raziskav je razumljivo, da so bili potrebni posegi v korpus precej zajetni. V tem času se je v slovenski, italijanski in avstrijski historiografiji znatno namnožila relevantna literatura (edicije srednjeveških virov), močno je napredovala digitalizacija posameznih arhivov, ki že omogoča uporabo na daljavo nekaterih pomembnejših starejših rokopisnih virov, nenazadnje smo imeli možnost v okviru projekta v fizični obliki opraviti raziskave v različnih arhivih, med njimi v kar nekaj takih, ki v ta namen še niso bili sistematično preiskani. Po tehtnem premisleku smo se odločili, da ozemlje slovenskega zamejstva, ki ga je Kos – tudi spričo neustaljene zahodne meje v 20. stoletju – po posameznih predelih različno upošteval v svojem gradivu, začasno izločimo iz primorske topografije in prihranimo za bodoči projekt, ki bo predvidoma vključeval celotno slovensko zamejstvo.

---

<sup>3</sup> Letopis 32 (1981: 214), 33 (1982: 205), 34 (1983: 245), 35 (1984: 19), 36 (1985: 269), 37 (1986: 217), 39 (1988: 224), 40 (1989: 291).

Tako je bila med projektom (junij 2018–junij 2021) sistematično pregledana vsa knjižna produkcija na področju tekstno-kritičnih edicij srednjeveških virov v regiji (Slovenija, Italija (Furlanija), Avstrija) za obdobje 1989–2021 kot tudi korpus prepisov več kot 6000 srednjeveških listin iz različnih arhivov,<sup>4</sup> ki se hrani na ZIMK. Podrobno so bila obravnavana vsa dela, ki vsebujejo vire za ozemlje Primorske, katerih toponimi so bili identificirani in vneseni v podatkovno bazo. V prvem letu je bilo v arhivih na Dunaju (Haus-, Hof- und Staatsarchiv), v Gradcu (Steiermärkisches Landesarchiv), v Münchnu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv), v Vidmu/Udine (Archivio di Stato ter Archivio Diocesano) in v Čedadu (Museo Archeologico Nazionale) izvedeno evidentiranje, ki mu je sledila raziskava listinskih in urbarialnih virov z zadevno toponomastično vsebino. Spričo oteženih razmer v letih 2020 in 2021 (COVID 19) je izpadel določen del predvidenih arhivskih raziskav, kljub vsemu pa so bile v času med prvim in drugim valom epidemije (maj–oktober 2020) izvedene raziskave v domačih arhivih (Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani, Pokrajinski arhiv Koper, Škofijski arhiv Koper in Pokrajinski arhiv Piran). Izpad fizičnega obiska arhivov je bil do določene mere kompenziran s pridobivanjem digitaliziranih virov. Pri identifikaciji toponimov je bilo uporabljeno staro kartografsko gradivo (Franciscejski kataster iz l. 1823, vojaške specialne karte iz let 1784–1785, 1821–1824, 1869–1887 in mlajše,<sup>5</sup> krajevni repertoriji iz obdobja Avstro-Ogrske,<sup>6</sup> Leksikon Dravske banovine<sup>7</sup>) in relevantna strokovna literatura. Pri novih vnosih je bila upoštevana nekoliko nadgrajena metodologija. To se odraža v občutno bogatejšem kontekstu – širšem citatu iz originalnega vira, v katerem se pojavlja paleonim. Kjer je le možno, je ta po novem obsežnejši in prinaša celostnejše informacije o nepremičninah, osebah in dogodkih, povezanih z zadevno lokacijo. Širše in bolj dosledno je tudi navajanje mikrotopografskih podatkov (posameznih naselbinskih delov in objektov v okviru nekega kraja), ki so prezentirani v okviru glavnega, nadrejenega gesla. Tako imajo, denimo, svoj vpis vse cerkve v obliki toponimu podrejenih gesel, vodenih pod imenom njihovega patrocinja. V primorski topografiji smo naredili tudi prvi korak k preseganju tradicionalno postavljene kronološke meje na konec srednjega veka oz. v leto 1500. Seveda se sistematično zbrano gradivo tudi tu bolj ali manj omejuje na srednji vek; to

<sup>4</sup> CKSL Boža Otorepca.

<sup>5</sup> Najelegantneje dostopne na spletnem mestu: <https://maps.arcanum.com/en/>.

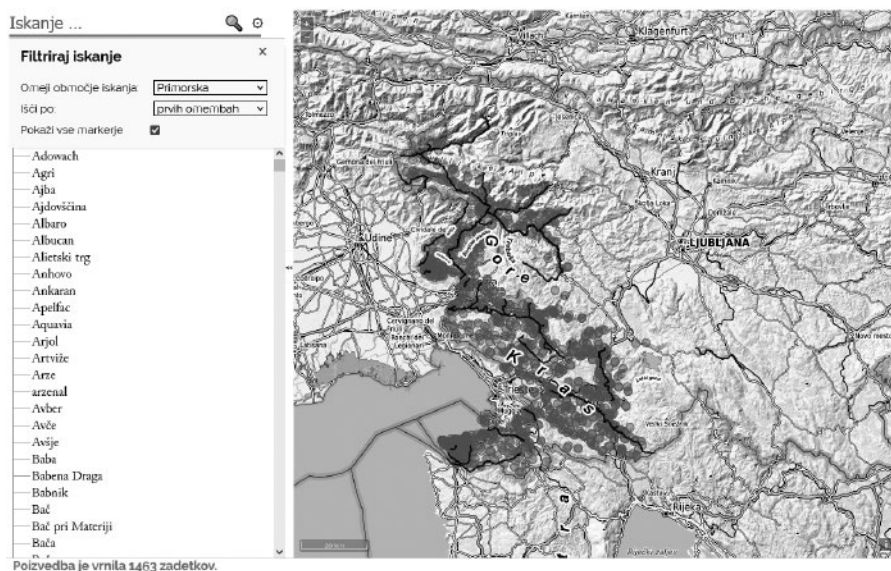
<sup>6</sup> Ena izmed več različic LOK (1906).

<sup>7</sup> KLDB (1937).

nenazadnje narekujejo objektivne okoliščine (količina ohranjenega gradiva, delež ediranih virov ...). Sistematična obravnava novoveških virov v tako kratkem času praktično ne bi bila izvedljiva. Kljub temu pa delež virov 16., 17. in 18. stoletja v pričujoči zbirki ni zanemarljiv. Namensko smo vključili kar nekaj urbarjev, potopisov, narativnih del in vizitacijskih zapisnikov iz te dobe. Tovrstni viri so pomembni predvsem za mlajše kolonizirana območja, zanimivi pa so tudi z jezikovnega vidika, dokumentirajo namreč postopno uveljavljanje slovenskih oblik, ki so v tem času začele nadomeščati latinske, italijanske in nemške.

## Spletna aplikacija

Spletna aplikacija – dostopna na naslovu: <https://topografija.zrc-sazu.si/><sup>8</sup> – je zasnovana tako, da omogoča optimalno uporabo zbranega toponomastičnega gradiva.

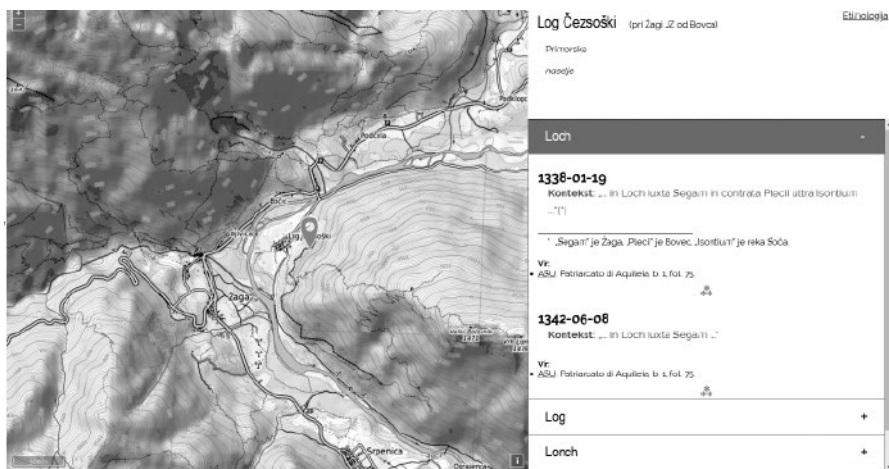


Slika 1: SHT, začetna stran iskanja po toponimih z označenimi vsemi lokacijami za Primorsko

<sup>8</sup> Trenutno je na spletu nameščena še stara verzija, ki vsebuje zgolj historično topografsko gradivo za Kranjsko. V kratkem pa jo bo na istem spletnem naslovu zamenjala vizualno in funkcionalno prenovljena aplikacija, ki bo poleg Kranjske vključevala tudi gradivo za Primorsko.

Ponuja iskanje po toponimih in paleonimih, ki je podprto s prikazovanjem lokacij na interaktivnem zemljevidu, poleg tega pa prinaša še dodatno gradivo v PDF-formatu, in sicer historične topografije posameznih regij v bolj klasični obliki elektronske knjige in pa seznam uporabljenih virov.

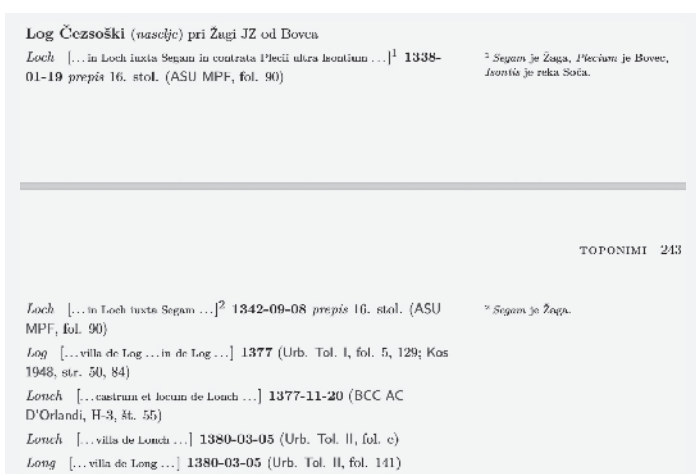
Toponime je mogoče izbirati iz drsečega seznama oziroma z vpisom v iskalnik. Vsaki izbiri toponima sledi prikaz vseh pripadajočih paleonimov, ki so opremljeni z osnovnimi podatki: datum oz. čas zapisa, tradicija (original ali prepis), nekoliko širši kontekst besedila, navedba originalnega arhivskega vira, v katerem se nahaja, in eventualne edicije. Vzporedno z omenjenimi podatki se na spletnem zemljevidu prikaže iskana lokacija, označena z markerjem. Napredno iskanje omogoča zamejevanje iskanja na posamezne regije (trenutno Kranjska in Primorska), in poljubno nastavljive časovne intervale z drsnikom na spodnjem robu spletne strani. Podobno kot toponime je mogoče iz drsečega seznama izbirati tudi paleonime.



Slika 2: SHT, izpis paleonimov toponima Log Čezsoški z označeno lokacijo na zemljevidu

Predstavitev zbirke gradiva v obliki spletne aplikacije nudi raznovrstne možnosti interdisciplinarnega povezovanja. V danem primeru se najočitnejše ponujajo povezave z nekaterimi arheološkimi, umetnostnozgodovinskimi in jezikoslovnimi korpusi, ki obstajajo oz. nastajajo v okviru pristojnih ustanov. V primeru obstoja digitaliziranih zbirk gradiva bi bilo možno postaviti neposredne povezave med različnimi spletnimi aplikacijami (*link*) na ravni posameznih gesel. Ob pregledovanju različnih oblik zapisa nekega toponima v zgodovinskih virih bi bilo tako mogoče priklicati še informacije o arheoloških ostalinah ali pa ohranjenih umetnostnozgodovinskih

spomenikih na dani lokaciji. Pri klasičnih zbirkah – v obliki fizičnih kartotek, tiskanih del ipd. – je mogoče posamezna gesla spletne aplikacije obogatiti s komplementarnimi informativnimi okni z jedrnato podanimi relevantnimi dognanji določenega strokovnega področja. Takšen pristop ni omejen zgolj na obstoječe zbirke gradiva, ampak omogoča tudi sprotno vključevanje rezultatov tekočih raziskav. V kontekstu historične topografije se ponuja kot zelo relevantna dopolnitev zgodovinsko izpričanim oblikam krajevnega imena njihova etimološka razlaga. Kot poskus smo vključili nekaj tovrstnih razlag, ki jih je prijazno prispeval dr. Silvo Torkar (trenutno za kraje Čadrg, Modreje in Volče) in so dostopne preko gumba »etimologija«.



Slika 3: SHT, geslo Log Čezsoški v elektronski knjigi (Bizjak, Šilc, Seručnik in Makuc 2022)

Na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU nameravamo nadaljevati z dobro utečenimi raziskavami. Na letošnjem projektne razpisu kandidiramo s historično topografijo Posavinja in Posotelja, dolgoročni cilj pa ostaja spletno dostopna historična topografija celotnega slovenskega ozemlja.

## Literatura

AC = *Arcanum maps*. Spletna aplikacija: <https://maps.arcanum.com/en/>.

Matjaž BIZJAK, Jurij ŠILC, Miha SERUČNIK in Neva MAKUC, 2022: *Historična topografija Primorske (do leta 1500): na podlagi gradiva Milka Kosa* (Slovenska historična topografija, 2). 1. e-izd. Ljubljana: Založba ZRC.

CKSL = Centralna kartoteka srednjeveških listin za Slovenijo. Božo Otorepec. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU.

Bogo GRAFENAUER, 1966: Ob osemdesetletnici Ljudmila Hauptmanna. *Hauptmannov zbornik* (Razprave I. razreda SAZU, 5). Ur. Pavel Blaznik idr. Ljubljana: SAZU. 3–9.

– –, 1986: Spremna beseda. Pavle Blaznik (ur.), *Historična topografija Slovenije 2. Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške, do leta 1500*, 1. del. Maribor: Založba Obzorja. 7–10.

Lj]judmil HAUPTMANN, 1929: Krain. *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer* 1.4. Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger. 309–484.

– –, 1999: *Nastanek in razvoj Kranjske* (Razprave in eseji, 45). Ljubljana: Slovenska matica.

KLDB, 1937 = *Krajevni leksikon Dravske banovine. Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine*. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine.

Franc KOS, 1928: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Peta knjiga (1201–1246). Ljubljana: Leonova družba.

Milko KOS, 1928: [Spremna beseda]. *Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Peta knjiga (1201–1246). Ljubljana: Leonova družba. 7.

– –, 1948: *Urbarji Slovenskega primorja 1. Srednjeveški urbarji za Slovenijo 2* (Viri za zgodovino Slovencev, 2). Ljubljana: AZU.

– –, 1954: *Urbarji Slovenskega primorja 2. Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3* (Viri za zgodovino Slovencev, 3). Ljubljana: SAZU.

– –, 1975: *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)*. 3 zv. Ljubljana: SAZU.

Letopis, 1981–1989 = *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti* 32–40. Ljubljana: SAZU.

LOK 1906 = *Leksikon občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru. Izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900, VII, Avstrijsko-ilirsko Primorje (Trst, Gorica in Gradiška, Istra)*. Dunaj: C. Kr. Dvorna in državna tiskarna.

SHT = *Slovenska historična topografija*. Spletna aplikacija: <https://topografija.zrc-sazu.si/sht/>.

## PROJECT HISTORICAL TOPOGRAPHY OF PRIMORSKA REGION

Historical topography deals with the identification of former place names that we come across in a wide variety of historical sources. These names are significantly different from those we use today. The language of written documents in today's area of Slovenia was mainly Latin and German in the Middle Ages, and accordingly the scribes adapted toponyms that were originally largely Slovenian. Therefore, the local names appear in the sources in very different forms – from simply translated to variously adapted to the



language of the scribe. For almost a century, Slovenian historiography has been striving to produce a reliable reference work that would enable the rapid and unambiguous identification of toponyms in historical sources. The idea began its realization with the publication of historical topographical lexicons for Carniola, Slovenian Styria and Prekmurje region in the 1970s and 1980s, but the work was not carried out in its entirety. Material for the historical topography of Primorska region remains in unfinished manuscript form. Years ago, we revived the project at the Milko Kos Historical Institute of the ZRC SAZU and enriched it with modern information technology. Thus, the web application SHT (Slovenian Historical Topography) is gradually being created at the Institute, which is expected to eventually cover the entire territory of today's Slovenia with its borders; material for Carniola is currently available (extensively supplemented and revised), and the project, which will supplement the application with material for Primorska region, will be completed as soon as possible. The basic and original function that drove the historians to collect historical and topographical material was the ability to identify place names, and the creation of such manuals proved to have a much wider research potential, inter alia they offer a practically complete set of at least earlier historical sources for a particular place. The most interesting option for the linguists is probably a set of sources for studying the genesis of place names.